

Реферат на тему: "Підручник з літератури в східній діаспорі"

Тематично-літературні реферати

Реферат на тему:

Підручник з літератури в східній діаспорі

Історія української освіти, шкільництва і підручникотворення у східній діаспорі нараховує понад 150 років. Там, за межами рідного краю, українські громади та окремі діячі української культури прагнули вести просвітницьку роботу серед співвітчизників, організовували українські навчальні заклади, видавали підручники.

Найбільшими поселеннями українців за межами батьківщини стали, як відомо, Москва, Петербург, Берестейщина, Східна Слобожанщина, Кубань, Поволжя, Казахстан, Сибір і Далекий Схід.

Перелік тільки одних прізвищ українських письменників східної української діаспори говорить про потужний творчий потенціал літераторів, що народились, жили або перебували і творили на цих землях. Серед них такі талановиті творці художнього слова, як Г.Сковорода, Я.Кухаренко, Я.Мішковський, О.Афанасьєв-Чужбинський, Д.Мордовець, М.Костомаров, В.Єрошенко, В.Потапенко, Є.Плужник, К.Буревій, Г.Михайличенко, А.Панів, Я.Жарко, В.Мова (Лиманський), П.Капельгородський, В.Півень, М.Дикареєв, Д.Фальківський, М.Канівецький, С.Семенюк, І.Хмель, Ф.Одрач, І.Варавва та ін. Творчість цих майстрів художнього слова розширила жанровий і тематичний обрій української літератури, різнобічно відобразила життя і проблеми та естетичні вподобання наших земляків за межами Батьківщини.

Значною мірою героїчна минувшина представників нашого народу, що живуть у східній діаспорі, варта детального вивчення, а здобутки українства в духовній сфері необхідно враховувати в сьогодшніх непростих умовах виживання української культури, української духовності й освіти.

До початків українського підручникотворення в східній діаспорі можна віднести ряд українських навчальних книжок, написаних і виданих у 50-х-60-х рр. XIX ст. в Москві та С.-Петербурзі, зокрема букварі і читанки: "Граматка" (1857 р.) П.Куліша, "Букварь Южнорусский" (1861 р.) Т.Шевченка, "Українська абетка" (1861 р.) М.Гатцука та ін.

У 17-20-х рр. XX ст., коли в Україні з'явилися сотні українських середніх і вищих навчальних закладів, навчальний процес, зокрема вивчення літератури, забезпечували десятки нових підручників і хрестоматій.

З настанням незалежності Україна почала надавати духовну і матеріальну допомогу братам у східній діаспорі. З Батьківщини надходили до багатьох місць компактного поселення українців підручники і програмове забезпечення. Так, наприклад, "Вістник Холмського губерніального староства" у замітці "Делегація

Холмщан-учителів у п. Міністра освіти", від 7 вересня 1918 р. повідомляв із цього приводу:

"Від перших учительських курсів, що відбулися в Бересті, послано було до Києва делегацію з 2-х учителів п. п. Максимовича й Менчука, аби там вияснила стан тутешнього шкільництва, з'ясувала невідрадне становище вчительства і просила відповідних чинників про можливу піддержку.

Довідуємося, що та делегація 24 серпня була у п. Міністра нар. освіти й передала все те, на що була уповноважена. Міністер, вислухавши делегацію, дякував за її патріотичне завзяття щодо оборони західних кордонів України і зазначив, що його скептичне відношення до нормального упорядкування шкільництва в окупованих краях тепер розвіялось і що він певний, що при таких патріотичним настрою вчителів робота є можлива.

Запевнив п. Міністер, що всі бажання делегації буде задоволено, а в першу чергу обіцяв дати грошову допомогу на переїзд учителів до Холмщини" [59, 42].

Що ж до підручників, то слід сказати, що на тій же Берестейщині українська науково-методична думка у 17-х-1920-х рр. тільки почала формуватись, і підготовка власних навчальних книжок ще не могла з'явитися на порядку денному. Хто ж забезпечував щойно відкриті школи Берестейщини підручниками? Відповідь на це питання частково дає ще одна інформація з того ж "Вісника" у замітці "Учительські курси", в якій, зокрема, писалося:

"Українська книгарня в Бересті має для продажу книжки київських видавництв по різних відділам: белетристичні, історичні, біографії, підручники та інші, також часописи, видані в Бересті, Холмі і Львові.

Книгарня приймає замовлення на українські книжки й підручники для всіх шкіл" [там само, 44].

Зрозуміло, що тільки потужні освітні центри у Львові і Києві могли на той час забезпечувати школи на Берестейщині українськими підручниками.

У 20-х-поч. 30-х рр. минулого століття в потужному сплеску українізації, яка розгорнулась на усіх теренах СРСР, у місця, де компактно проживали наші земляки, було відкрито сотні українських початкових і середніх шкіл. Наприклад, у станиці Полтавській на Кубані і в станиці Новоанненській на Поволжі були відкриті українські педтехнікуми та відділення в інститутах. У Краснодарі — український робітфак.

Про інтенсивність відродження української школи в східній діаспорі свідчить такий переконливий факт, як функціонування в Російській Федерації на кінець 1932 р. Українського педінституту в Краснодарі та українського відділення в Саратовському та Благовіщенському педагогічних вузах [60, 25-26].

Важливі здобутки в галузі розробки змісту українських підручників намітились у 20-х-поч. 30-х рр., коли не тільки в Україні, але й у місцях компактного проживання українців на територіях радянських республік нестримно розгортався процес українізації.

Підручники, звичайно, в українські школи завозилися з Батьківщини, де розгорнув

широку підготовку навчальних книжок Український науково-дослідний інститут педагогіки і набирали обертів потужні книжкові видавництва.

Разом із тим українська громадськість у східному зарубіжжі, батьки учнів відразу побачили деяку невідповідність підручників із України потребам і можливостях їхніх дітей, народжених в інших, ніж в Україні, географічних і соціокультурних умовах. Крім того, не все гаразд було і з самим постачанням навчальної книжки в східне зарубіжжя. У цьому зв'язку покажемо лист українських вчителів із КАРСР (Казакстан) до заступника наркома освіти О.Карпека від 13 листопада 1931 р., в якому наголошується на такому:

"Від Ново-Російської ШКМ Актюбінського р-ну

Наркомос України т. Карпеко

Ми, українці, що працюємо в Казакській республіці в кількості 14 осіб, командировані цього року на роботу по українізації, до цього часу не маємо жодного українського підручника і навіть українського чи будь-якого програму і працюємо без керма і вітрил, становище наше, безумовно, негарне. І ті величезні завдання, що покладає на нас партія, ми, безумовно, повинні і виконаємо за умов, коли ви нам допоможете. Дуже просимо Вас, щоб Ви нам якнайскоріше допомогли.

З компривітом

За дорученням групи

Горбань" [там само, 256].

Утворилася своєрідна суперечлива ситуація: підручників з України для навчання явно не вистачало, але й ті, що доходили на місця, не відповідали потребам школярів у східному зарубіжжі.

Мабуть, саме з усвідомлення цих причин виникло питання про підготовку і видання в Україні адаптованих для східної діаспори підручників. На одній із нарад при заступнику наркома освіти УССР Є.Гірчаку 25 березня 1932 р. було зафіксовано виступ якогось працівника міністерства Іванівського, який висловив побажання щодо поліпшення забезпечення учнів навчальними книжками в діаспорі. Він сказав: "Треба поставити питання про виготовлення методичної літератури, яка б була пристосована до місцевих потреб Казахстану, для цієї роботи треба використати Ундіп, Дослідну станцію" [там само, 257].

Невідомо, яким був результат цієї пропозиції, бо невдовзі українізація в Україні стала різко згортатись, а всі українські школи і вузи на території СРСР, поза Україною, було закрито, а питання про адаптовані підручники автоматично зникло з порядку денного радянських науково-методичних досліджень.

Слід відзначити, що лише в одному регіоні компактного поселення українців у східній діаспорі, а саме на Північному Кавказі (Ставропольський і Краснодарський краї та Ростовська область), у кінці 20-х рр. XX ст. продовжував продуктивно розвиватися активний процес підготовки і видання підручників для місцевих українських шкіл. Підручники літератури тут готувалися з урахуванням регіональних особливостей української культури та досягнень українського кубанського письменства, засвідчивши

тим самим не тільки високий рівень освітніх потреб українства, але й власні науково-методичні можливості регіону.

Це явище є цілком закономірним для козацького краю, який зберігав українську культуру у XIX ст. Протягом XIX — на поч. XX ст. на Північному Кавказі широко формувалася українська суспільна і просвітницька думка, творили українські письменники, активно розвивався і досліджувався фольклор українського кубанського козацтва тощо.

На підтримання національної свідомості українців Північного Кавказу впливала творчість таких прозаїків-кубанців, як А.Головатий, Я.Мішковський, Я.Кухаренко, В.Мова (Лиманський), Я.Жарко, В.Потапенко, П.Капельгородський, О.Півень, М.Канівецького, поетів-кубанців 20-х років О.Кирія, Н.Щербини, Ю.Литовченка, В.Чередниченка, К.Кравченка, К.Тихого та ін.

Необхідно відзначити, що Кубань, життя тут українців були раніше постійно в колі уваги "великої" України. І це не випадково. Кубань — єдиний край на земній кулі, де з кінця XVIII ст. і впродовж XIX і до 20-х рр. XX ст. активно зберігались і плекались традиції українського запорізького козацтва [61], трансформованого у кінці XVIII ст. спочатку в Чорноморське, а пізніше — в Кубанське козаке військо. І тому тут, на землях Північного Кавказу, жив і живе дух української вільнолюбивої козащини, козацького народного слова, тому об'єктивно існувало й існує досі духовне підґрунтя для розвитку української літератури.

В одному зі своїх листів Тарас Шевченко назвав Кубань "Козацькою Україною". Кубанські козацькі землі були в орбіті суспільних інтересів і П.Куліша. В одному зі своїх творів, "Псалтирна псалма", написаному в формі звернення до українського народу, П.Куліш закликає українців прокинутись і подумати про долю правнуків. У стилі народнопоетичного слова він звернувся до земляків: "...зорім очима поле. Нехай на нім не корениться горе. Ми думками те поле заволочим, Од Вісли до Кубані слізьми змочим".

У скарбницю історії української духовності увійшли творчі зв'язки з Кубанським українством Т.Шевченка, Марка Вовчка, І.Франка, П.Капельгородського, В.Самійленка, М.Вороного, С.Петлюри, М.Лисенка, О.Кошиця, Д.Яворницького, А.Кашенка, І.Карпенка-Карого, Дмитра Чуба, Василя Барки та багатьох інших діячів української культури.

Тож не випадково, що у час визвольних змагань українського народу тут, на Кубані, у 1918 р. вийшла перша навчальна книжка для дітей козацького краю "Кубанський буквар", який давав початки української граматики, пропонував невеличкі тексти для читання, зокрема вірші Т.Шевченка, народні казки і народні календарні обряди, записані на Кубані. У підручнику вміщено дидактичний апарат — система питань і завдань для дітей. Це свідчить про те, що українське шкільне підручникотворення на Кубані йшло за прогресивними освітніми вимогами того часу. У букварі переконливо реалізувався один із основних принципів педагогіки — зв'язок навчання і виховання з життям, з оточуючою дійсністю: у букварі наголошується на територіальній і

національній приналежності його читачів — школярів Кубані. Так, у зверненні до дітей укладачі пишуть: "На Україні головний город Київ. У нас на Кубані головний город Катеринодар.

На Україні найбільша річка Дніпро, а у нас Кубань.

Наші діди жили на Україні" [62].

Вражаючим у 20-х рр. було широкомасштабне повернення до рідної мови дорослого і дитячого населення козацького краю. Так, за свідченнями наукових джерел, "в 1931 р. в краї було 1200 українських 1-го ступеня і до 80 шкіл так званого підвищеного типу, шкіл 2-го степеня — ШКМ. Значно виріс наклад Червоної газети, який склав 38 тисяч примірників. Популярністю серед української та російської інтелігенції користувався педагогічний та літературно-художній щомісячник "Новий шлях". Тут, на Північному Кавказі, у Краснодарі, з липня 1931 р. почав працювати Північно-Кавказький Український науково-дослідний інститут, який розробляв теми з чотирьох напрямків українознавства — економіки, етнографії, літератури і мовнокультурного будівництва. Крім того, науковий колектив інституту готував підручники з української мови і літератури [63, 154].

У підручниках з літератури, які тут готувались і видавались для українських шкіл, основним був матеріал із творчості класиків української літератури І.Котляревського, Г.Квітки-Основ'яненка, Т.Шевченка, І.Нечужа-Левицького та ін. Разом із тим укладачі програм, підручників і допоміжної навчальної літератури враховували здобутки місцевих українських письменників. Так, зокрема у "Циркулярі по Ведомству Народного Просвещения" за листопад 1919 р. завідувачам нижчих і вищих навчальними училищами станиць, селищ і міст Кубанського краю рекомендувалося: "В связи с введением в школы материнского (украинского) языка... немедленно озаботиться организацией украинских отделов при школьных библиотеках для каковых в ведомстве имеется свой каталог" [64, 20]. У цьому ж документі подавався перелік книжок для вивчення — "Список книг для библиотеки в украинских школах" на 130 позицій, серед яких називалися прізвища і твори кубанських письменників Я.Кухаренка та В.Мови (Лиманського).

В іншому керівному документі Кубанського окружного відділу народної освіти наголошувалося на необхідності збирання фольклору учнями середніх класів, а для вивчення на уроках літератури пропонувалися твори, "що утворені на тлі Кубанщини і є відображенням Кубанського соціального оточення, Кубанської природи тощо" [65, 35]. Серед рекомендованих для вивчення кубанських письменників зустрічаються назви творів Я.Кухаренка, В.Мови (Лиманського), В.Потапенка та інших авторів-кубанців [там само, 66].

Цей же документ народної освіти наголошував на необхідності збирання фольклору учнями середніх класів, а також для вивчення пропонувалися ті здобутки місцевих письменників, "що утворені на тлі Кубанщини і є відтворенням Кубанського соціального оточення, Кубанської природи тощо" [там само, 35].

Серед рекомендованих до вивчення кубанських письменників у зв'язку з

тлумаченням поняттям "кубанська мова" — діалекту мови української — ми зустрічається прізвище кубанського письменника, отамана Кубанського Чорноморського війська Я.Кухаренка. А щоб учні могли переконатися в закономірностях розвитку кубанського діалекту, вчителям рекомендувалося "простежити за мовою кубанських письменників Кухаренка, Мови (Лиманського), Потапенка і наших сучасників" [там само, 66]. Для читання пропонувалася п'еса славного отамана "Чорноморський побит на Кубані...".

З наближенням 30-х рр. політичний клімат у Радянському Союзі починає мінятися у гірший бік: прибічники Й.Сталіна добивають рештки "опозиції" в партії, і влада виходить на відвертий шлях терору по відношенню до "класових ворогів" та їхніх прихильників у різних галузях суспільного життя. Літературознавство і методика літератури, підготовлені попередньою епохою класової ненависті, орієнтуються у дослідженнях (вивченні) художнього твору на вузьокласові інтереси партії, на ідеологію пролетаріату як єдиного спадкоємця літературної і культурної спадщини минулого. Тому розглядається в одному з підручників із літератури початку 30-х рр. Я.Кухаренко не стільки як письменник, що відображав у своїх героях настрої і прагнення кубанського козацтва, створивши реалістичні характери народних героїв, а перш за все як отаман, висунутий на цю посаду "козацько-глитайською верхівкою кубансько-чорноморського війська" [66, 14], і в своїй поемі "Харко — запорозький кошовий"[67], на думку авторів підручника, "він досить яскраво виявив націоналістичні думки корінної чорноморської старшини..." [68, 15].

Цей підручник, виданий на Північному Кавказі, певно, тільки за деякими параметрами своєї побудови був кроком уперед у розвитку навчальної книжки з літератури: йому властиві структуровані розділи і доданий до художніх текстів методичний апарат. Разом із тим досвід втілення в ньому найновіших досягнень методичної думки гасився вульгарними оцінками літературної творчості, вузьокласовим підходом до аналізу ідейно-художнього змісту художніх творів. Підручник був спрямований на загострення класової ненависті, формував однобічність у розумінні соціальних і культурних явищ часу. Творчість письменників тенденційно і викривлено зводилася до з'ясування: хто з героїв за нас, а хто — проти. Наведений приклад не є окремим явищем у методиці укладання підручників для українських північно-кавказьких шкіл того часу. Аналогічна тенденція була характерна й для інших підручників з літератури [69].

Такий підхід до шкільного вивчення літератури став превалювати і в Україні, в усій уніфікованій радянській освіті.

Згодом українська школа припинила своє існування на Кубані, як і в усіх регіонах Радянського Союзу, за виключенням України, відтоді на Кубані було заборонено вивчення творчості українських письменників взагалі, і українських кубанських зокрема. Тільки через 50 років, у зв'язку з розвалом радянської імперії і демократичними змінами у республіках колишнього Радянського Союзу, постало питання про повернення в школу творчості українських письменників Кубані.

Під впливом демократичних процесів, які охопили Радянський Союз у кінці 80-х років ХХ ст. і які згодом розвалили величезну тоталітарну державу, почалося відродження української духовності на територіях компактного поселення українців у колишніх республіках СРСР. Із постановом у кінці ХХ ст. України як суверенної і незалежної держави підвищилася зацікавленість громадськості життям земляків у республіках колишнього Радянського Союзу. Загострилося прагнення допомогти землякам у їхньому духовному відродженні. До активного словника повернулося поняття східної діаспори або східного зарубіжжя, під яким розуміємо райони компактного поселення українців у Зеленому Клину (райони Далекого Сходу РФ), Сірому Клину (Казакстан), Поволжі (РФ), Малиновому Клину (Кубань, РФ), Північній Слобожанщині (Курська, Білгородська та Воронежська області РФ), а також на Берестейщині (Республіка Білорусь) та ін.

Однією з проблем, які хвилюють громадськість в Україні, є відродження у східній діаспорі української освіти й української школи. Звичайно, про підготовку і видання підручників літератури (з регіональним компонентом чи без нього) для невеличкої кількості українських суботніх чи недільних шкіл у цих місцях компактного поселення українців мову вести ще рано. Разом із тим відбувається повернення у шкільний навчальний процес імен українських письменників. Саме тут у східному українському зарубіжжі, як ні в якому іншому регіоні українських поселень, можна спостерігати певний прогрес щодо відновлення української освіти, є й цікаві методичні зрушення.

Першою спробою у східній діаспорі повернути школу обличчям до українських літературних традицій було включення у 1994 р. Кубанським крайовим управлінням освіти до регіональних програм із літератури (для уроків літератури рідного краю і позакласного читання) творчої спадщини українських письменників-земляків А.Головатого, Я.Кухаренка, В.Мови (Лиманського), О.Півня, М.Дикаре-ва, Я.Жарка, М.Канівецького, Ф.Щербини, а також класиків української літератури, які бували у цьому краї або підтримували з ним тісні зв'язки, — Т.Шевченка, Марка Вовчка, П.Капельгородського. Введено до програм і твори відомого сучасного кубанського поета І.Варавви, який пише вірші російською й українською мовами. У програмах приділено увагу українській усній народній творчості: для вивчення пропонуються історичні козацькі та ліричні обрядові пісні, а також думи [70].

Літературознавцями і методистами Кубані зроблено вагомі кроки щодо забезпечення навчального процесу в школах текстами творів письменників-земляків, матеріалами українського літературного контексту. Пізніше, у 1995 р., автором-укладачем, методистом О.Г.Панаєвим для учнів 5-11 класів було видано хрестоматію "Література Кубани", яка включає в себе короткі нариси про російських і українських письменників-кубанців та деякі їхні твори.

Так, у 1994 р., відомий кубанський літературознавець В.Чумаченко видав антологію кубанської літератури кінця ХVIII — поч. ХХ ст. "Курінь" [71], до якої включено короткі нариси про українських кубанських письменників та їхні найважливіші твори у перекладі на російську мову.

Необхідним матеріалом для вивчення здобутків українського письменства Кубані стала черга видань матеріалів Кухаренківських читань, конференцій, присвячених Василеві Барці та іншим українським письменникам, публікації з історії українського письменства Кубані в періодичному виданні "Кубань. Проблемы культуры и информатизации", в кубанських періодичних виданнях, окремі літературознавчі дослідження кубанців В.Орла і М.Веленгуріна [72].

Отже, на Кубані починають складатися сприятливі умови щодо пропаганди і вивчення творчості українських письменників. Саме завдяки таким позитивним змінам у цій частині східної української діаспори стало можливим видання для українських дітей краю посібника з української літератури "Козака Мамає" [84], що побудований на психолого-педагогічних засадах навчання українських дітей в умовах іншомовного (російського) оточення.

Враховуючи відсутність на Кубані шкіл із українською мовою навчання, автори-укладачі "Козака Мамає" [73] пішли таким методичним шляхом: для вивчення пропонуються твори різних жанрів відомих українських кубанських письменників Я.Мішковського, Я.Кухаренка, В.Мови (Лиманського), Я.Жарка, О.Півня, Н.Щербини, І.Варавви, Дмитра Чуба, а також видатних українських письменників, які черпали з кубанського життя теми й образи для свого художнього слова, з любов'ю відгукувалися про цей чудовий козацький край.

Тут нариси про життєвий і творчий шлях письменників та методичний апарат подаються російською мовою, а тексти художніх творів — українською. Явище це нове в методиці української літератури. Його специфіка обумовлена в основному двома чинниками: одним, уже згадуваним, — відсутністю у регіоні шкіл із українською мовою навчання, другим — це тим, що українська мова для основної маси школярів козацького краю стала другою і для багатьох дітей нерідною мовою.

Крім того, учням пропонуються короткі відомості про особливості української граматики, деякі рекомендації щодо правильного читання художніх текстів. До кожного твору подається тлумачення окремих важких для розуміння українських слів.

Отже, процес створення програм із літератури, підручників і посібників на Кубані, де компактно проживає українське населення, пішов шляхом насичення навчального процесу місцевим, регіональним матеріалом, який покликаний активізувати увагу учнів до рідного краю і, що відродно для українства, — формувати в дітях національну й історичну свідомість, поглиблювати знання про українську літературу, про землю своїх предків.

Аналогічний підхід може бути продуктивним прикладом для створення підручників із української літератури для інших регіонів Росії — Східної Слобожанщини, Поволжя, Сірого та Зеленого Клину, для Берестейщини, де здавна існують українські літературні традиції, а окрасою великої української літератури стали імена вихідців або мешканців із цих регіонів — І.Горленка, М.Костомарова, Д.Мордовця, І.Дикарева, А.Животка, В.Єрошенка, Є.Плужника, К.Буре-вія, А. Паніва, Г.Михайличенка та інших маловідомих і досі не досліджених літературною наукою творців української літератури в діаспорі.

Очевидно, що літературна історія східної української діаспори не вичерпується лише названими вище регіонами Росії і зазначеним переліком творців українського художнього слова.

Відомі з давніх часів імена берестейця-полеміста І.Потія та А.Пилиповича — ченця, патріота; автора віршів і відомого "Діаріуша", численних слів, повчань і послань К.Туровського. З пізніших історичних епох до нас дійшли твори берестейця, представника нової української літератури О.Стороженка. XX ст. дало українських поетів поліщуків-берестейців Д.Фальківського, О.Лейтеса, С.Семениюка, В.Китаєвського, І.Хмеля, О.Лапського, прозаїка Ф.Одрача і публіциста В.Ольхівського.

На пильну увагу вчених-методистів та вчених-філологів чекають дослідження українських літературних процесів на землях Зеленого Клину та Сірого Клину, Уралу, літературних традицій українців Москви і Петербурга. Дослідження вчених могли б дати життя не одному шкільному посібнику з літератури для сьогоднішніх дітей — нащадків переселенців із України. Адже в цих регіонах компактних українських поселень проблема навчання українських дітей рідною мовою стає все гострішою.

Слід також враховувати історичні факти, які свідчать про зв'язок видатних українських письменників України з тим чи іншим краєм компактного поселення українців за межами батьківщини. Ці зв'язки відтворені у спадщині багатьох українських письменників у вигляді художніх творів, образи та картини яких навіяні враженнями від відвіданих місць компактного проживання українців, у щоденниках та в епістолярній спадщині. Такі матеріали, використані в підручниках, підсилуватимуть уявлення дітей про українську літературу, в якій би частині світу вона не створювалася, як про цілісне явище української культури, її невід'ємну та органічну частину.

Так, наприклад, відомі стосунки Т.Шевченка, Василя Барки з Кубанню, Марка Вовчка з Північним Кавказом, Г.Сковороди з Вороніжчиною та Курщиною, О.Афанас'єва-Чужбинського та М.Дикарева з Воронежчиною, В.Єрошенка, Івана Багряного та М.Трублаїні з Далеким Сходом, В.Сосюри, П.Тичини та М.Рильського з Поволжям тощо.

Слід пам'ятати, що творчість багатьох українських письменників мала пряме або опосередковане відношення до українства, яке проживає у Москві та Петербурзі, в інших містах Росії. Там сьогодні в складних суспільних обставинах постає українська освіта, формується, зокрема, теорія новітніх підручників літератури.

На дослідників ще чекають нерозкриті сторінки українського літературного відродження, що охопило десятки міст Росії в 20-х — поч. 30-х рр. XX ст. Тоді утворювалися філії письменницької організації "Село і місто" (Москва, очолював К.Буревій), видавалися українські художньо-публіцистичні журнали, виходили книжки українських письменників.

Словом, українські літературні традиції, що розвивалися і розвиваються у східній діаспорі, можуть стати важливою складовою частиною підручників і посібників із української літератури. Ці та західнодіаспорні традиції свідчать про світовий характер

української культури, універсальність українського літературного процесу, необхідність формування на цьому матеріалі уявлень школярів у діаспорі і в метрополії про багатство рідного художнього слова, його важливість для виховання національно свідомої української людини.